บทที่ 5
บทสรุป
กลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวดาระอั้งบ้านปางแดงใน

เพราะทุกวันนี้ การใช้อำนาจไม่ได้จำกัดอยู่เพียงแค่รูปแบบเดิมๆที่เคยรู้จัก การต่อสู้ทางการเมืองไม่ได้หมายความเพียงการต่อสู้ทำสงครามในสนามรบ โต้แย้งถกเถียงในรัฐสภา หากแต่แนวคิด ทฤษฎี ความรู้ความเข้าใจในยุคหลังสมัยใหม่(postmodern) ได้ช่วยขยายมิติการรับรู้เรื่องความขัดแย้งทางการเมืองออกไปสู่เรื่องราวต่างๆในการดำเนินชีวิตประจำวัน และชี้ให้เราเห็นว่าการใช้อำนาจนั้นมีอยู่ในทุกแห่งทุกหนแม้กระทั่งภายในหมู่บ้านเล็กๆแสนไกล ในความสัมพันธ์ระหว่างหญิงชาย และในความแตกต่างทางชาติพันธุ์(Moore 1996, Jordon and Chris 1996, และ Escobar, 1998) และที่สำคัญการใช้อำนาจไม่ได้มีความหมายจำกัดอยู่เพียงด้านเดียวของผู้มีอำนาจเหนือกว่าเท่านั้น เพราะการกระทำต่างๆของผู้ด้อยอำนาจ(powerless) ก็ได้สะท้อนนัยของการแสดงพลังเพื่อการต่อต้านขัดขืนการครอบงำและการปิดล้อมที่เกิดขึ้นด้วยเช่นกัน

จากประเด็นที่ได้กล่าวมาทั้งหมดนี้ คือความหมายของแนวคิดที่เรียกว่า "การเมืองทางวัฒนธรรม" (Cultural Politics) ซึ่งปริมณฑลของการศึกษาในแนวคิดดังกล่าว ให้ความสำคัญกับประเด็นความไม่เท่าเทียมกันทางสังคม การต่อสู้-ดิ้นรน เพื่อปรับเปลี่ยนภาพลักษณ์หรือปลดปล่อยตัวเองออกจากการกดขี่ ครอบงำ พร้อมทั้งให้ความสนใจกับความหมายของปฏิบัติการทางสังคม และดูว่าใครเป็นคนที่มีอำนาจในการใช้ความหมายนั้น (Jordon and Chris, 1996; 5) และนี่เองคือจุดสนใจ และเป็นคำถามที่สำคัญของงานศึกษาเรื่อง "กลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนตั้งถิ่นฐานใหม่ท่ามกลางบริบทการปิดล้อมพื้นที่ป่า" ชิ้นนี้

ชุมชนดาระอั้งบ้านปางแดงใน เป็นชุมชนตั้งถิ่นฐานใหม่ในเขตชุมชนลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก๋ ตำบลเชียงดาว อำเภอเชียงดาว จังหวัดเชียงใหม่ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของชุมชนเริ่มมาตั้งแต่ในช่วงต้นทศวรรษ 2520 จากชุมชนดาระอั้ง บนดอยลาย ประเทศพม่า ซึ่งอพยพหนีสงครามกลางเมือง ข้ามเขตแดนเพราะพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาสู่ดอยอ่างขาง บ้านแม่จอน และหมู่บ้านปางแดงใน ซึ่งอยู่ในเขตพื้นที่ป่าที่มีความสลับซับซ้อนของการแย่งชิงทรัพยากรมานานก่อนการตั้งหมู่บ้าน กล่าวคือ พัฒนาการของการตั้งถิ่นฐานในพื้นที่เริ่มต้นก่อนปี พ.ศ.2500 โดยแรกเริ่มนั้นพื้นที่ป่าแห่งนี้เคยเป็นเขตสัมปทานป่าไม้ มีชาวปกาเกอะญอจากอำเภอแม่แตงเป็นชุมชนแรกที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน โดยเข้ามาพร้อมกับบริษัททำไม้ และได้ตั้งบ้านเรือนในบริเวณบ้านท่าขี้เหล็ก ปรับพื้นที่ประมาณ 10 กว่าไร่เป็นที่นาอาศัยน้ำฝน

และในช่วงนี้เอง เริ่มมีการอพยพเข้ามาบุกเบิกที่ดินโดยชาวไทยพื้นราบจากตำบลเชียงดาว ตำบลแม่นะ และตำบลอื่นๆเพื่อขยายพื้นที่การผลิตพืชเชิงพาณิชย์ จากนั้นชาวลีซูได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตด้านทิศเหนือ ติดกับภูเขาหินปูน ในเขตลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก๋ เพื่อแสวงหาที่ทำกินที่อุดมสมบูรณ์

ในช่วงเวลาต่อจากนั้น ชาวดาระอั้งก็ได้ย้ายถิ่นฐานเข้ามารับจ้างสวนชาอยู่ในเขตบ้านแม่จอนและย้ายมาสู่บ้านปางแดงใน ไล่เลี่ยกับการตั้งถิ่นฐานของชาวอาข่าที่หมู่บ้านห้วยอีโก๋ ในช่วงกลางทศวรรษที่ 2530 ชาวลาหู่ และดาระอั้งกลุ่มใหม่ได้อพยพเข้ามาเพิ่มเติมในเขตพื้นที่ดังกล่าว และอยู่อาศัยในเขตที่เรียกว่า ปางแดงนอก กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆได้ตั้งกลุ่มบ้านขนาดเล็กเพื่อทำงานรับจ้างคนไทยพื้นราบ เมื่อรวบรวมเงินได้จำนวนหนึ่ง ก็ซื้อที่ดินจากคนพื้นราบ หรือจับจองที่ดินเพิ่มเติม เกิดเป็นชุมชนขึ้นเป็นหลักแหล่ง มีโรงเรียนปางแดงเกิดขึ้น พร้อมกับมีสำนักสงฆ์ขึ้นที่หน้าผาทางเข้าบ้านปางแดง (เครือข่ายชาติพันธุ์ศึกษา 2541)

ปรากฏการณ์ดังกล่าว สะท้อนภาพของการแสวงหาความมั่นคงในที่ทำกินและที่อยู่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ชาวเขา และคนไทยพื้นราบ ที่นำไปสู่การก่อตั้งชุมชนในบริเวณชายขอบของบริเวณที่ราบลุ่มแม่น้ำ ขณะที่พัฒนาการของชุมชนเกิดขึ้นเป็นลำดับ ภาคปฏิบัติการของวาทกรรม(discursive practice)การจัดการป่าไม้ของรัฐ ในการควบคุม ปิดล้อมพื้นที่ป่าเชียงดาวก็เกิดขึ้นในช่วงเวลาที่คาบเกี่ยวกัน โดยมีลำดับการประกาศพื้นที่ป่าสงวน(พ.ศ. 2516) โครงการปลูกสวนป่า (พ.ศ. 2532) การประกาศกันเขตพื้นที่ป่าเสื่อมโทรมให้เป็นพื้นที่ สปก.4-01 (พ.ศ. 2520) การประกาศเขตอุทยานแห่งชาติศรีล้านนา (พ.ศ. 2532) ซึ่งการดำเนินนโยบายรัฐในแง่การจัดการพื้นที่ป่า คือ กระบวนการของการปิดล้อมชุมชนและการใช้อำนาจควบคุมต่อชุมชน และเพราะกระบวนการปิดล้อมดังกล่าวนี้เอง ในช่วงพัฒนาการของหมู่บ้านปางแดงใน ในช่วงปี พ.ศ. 2532-2535 ชาวบ้านผู้ชายชาวดาระอั้งจำนวน 29 คน ได้ถูกจับกุมคุมขังภายใต้ข้อหาบุกรุก แผ้วถาง ก่อสร้างและก่อให้เกิดความเสียหายต่อพื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติ

นอกจากประเด็นการปิดล้อมที่เกิดขึ้นจากนโยบาย และกฎหมายของรัฐแล้ว ในช่วงเวลาดังกล่าวยังเป็นช่วงที่การเกษตรเชิงพาณิชย์เติบโตอย่างกว้างขวาง มีการกว้านซื้อที่ดินจากนายทุนทั้งในและนอกพื้นที่ มีการเติบโตของธุรกิจการท่องเที่ยวแบบทัวร์ป่า มีการสร้างทางโดยกรมโยธาธิการจากบ้านทุ่งหลุกไปยังบ้านห้วยอีโก๋-ผาลาย(โดยไม่ได้รับอนุญาตจากกรมป่าไม้) มีการจ้างโดยนายจ้างคนไทยพื้นราบที่เข้ามาติดต่อกับตัวแทนในหมู่บ้านและเอารถมารับ-ส่งออกไปทำงานในไร่ในสวน มีการเข้ามาขององค์กรพัฒนาเอกชนที่ให้ความสนใจต่อปัญหาสิ่งแวดล้อมตาม

กระแสโลก และที่สำคัญคือ ในช่วงระยะเวลาพัฒนาการของชุมชน ได้มีการลักลอบตัดไม้ ทำไม้เถื่อนจากผู้มีอิทธิพลในท้องที่อย่างต่อเนื่องตลอดเวลา

ภายใต้วงล้อมของอำนาจต่างๆที่เกิดขึ้นตลอดช่วงพัฒนาการของชุมชนที่เกิดจากกระแสภายนอกที่หลากหลายและซับซ้อน(complexity) ทั้งในด้านการพัฒนาที่ดำเนินการโดยรัฐ กลไกตลาด ความสัมพันธ์กับคนพื้นราบ องค์กรพัฒนาเอกชน และรวมถึงความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ในชุมชนเอง ชุมชนดาระอั้งบ้านปางแดงในซึ่งเป็นเสมือน "คนชายขอบของชายขอบ" ไม่ได้อยู่นิ่งเฉยหรือยอมจำนนต่อชะตากรรม หากแต่ได้พยายามปรับเปลี่ยนความสัมพันธ์ของตนเองกับสิ่งแวดล้อมในการพึ่งพิงทรัพยากรธรรมชาติ เพื่อความอยู่รอดและมั่นคง

และเมื่อชาวบ้านถูกทำให้เป็นคนชายขอบโดยการปิดล้อมซึ่งได้กล่าวถึงไปแล้วนั่นหมายถึง เขาย่อมไม่มี "สิทธิ" ในการเข้าถึง จัดการและครอบครองทรัพยากรใดๆ แต่จากการศึกษาชาวดาระอั้งบ้านปางแดงในผ่านปฏิบัติการต่างๆแล้ว ก็พบได้ว่า ชาวบ้านไม่ยอมจำนนอยู่กับการปิดล้อมเหล่านั้น หากแต่ได้พยายามแสวงหาวิธีการต่างๆเพื่อการเข้าถึงทรัพยากร และพร้อมทั้งพยายามหาที่ยืนทางสังคมให้กับตัวเองเพื่อการอ้างความชอบธรรมในการดำรงชีวิตและครอบครองทรัพยากรที่ตนเข้าถึง จากข้อค้นพบในการศึกษา สามารถสรุปประเด็นสำคัญได้ 2 ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ 1. กลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนดาระอั้งบ้านปางแดงใน และ
2. การแสวงหาที่ยืนของชีวิตบนเส้นด้ายในนามคนชายขอบ

5.1 กลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของชุมชนดาระอั้งบ้านปางแดงใน

ในการทำความเข้าใจกลยุทธ์ในการเข้าถึงทรัพยากรของชาวดาระอั้ง สามารถพิจารณาได้ใน 2 ระดับ คือ 1. ระดับชุมชน และ 2. ระดับปัจเจก

5.1.1 ระดับชุมชน

จากการศึกษาพบว่า

ประเด็นที่ 1 ชาวดาระอั้งยังคงวิธีคิดในเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์กับสิ่งแวดล้อมรายรอบ ที่เชื่อว่า ทุกสิ่งทุกอย่างต่างมีเจ้าของดูแลรักษา คุ้มครองอยู่ ดังนั้น การจะใช้ประโยชน์จำเป็นต้องมีการขอนุญาตจากเจ้าของหรือสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มองไม่เห็นก่อน และที่สำคัญ การใช้ประโยชน์จำเป็นต้องเลือกใช้แต่พอสมควร การผลิตซ้ำอุดมการณ์ความเชื่อในเรื่องจักรวาลวิทยาเกี่ยวกับป่าและทรัพยากรนี้เอง ทำให้ชาวดาระอั้งสามารถนำมาปรับใช้กับการดำเนินชีวิตในปัจจุบันได้ กล่าวคือ ชุมชนดาระอั้งเรียนรู้ที่จะผสมผสานความรู้ในการจัดการทรัพยากรแบบ

ดั้งเดิมกับแบบใหม่เข้าด้วยกัน เพื่อที่จะสามารถเข้าถึงทรัพยากร "ป่า" ได้ ซึ่งประเด็นดังกล่าวพิจารณาได้จาก การนำความคิดในเรื่อง "ป่าข้า" หรือ "แปร่ป่าเรี่ยว" มาประยุกต์กับวิธีคิดในการจัดการป่าแบบรัฐที่จำเป็นจะต้องมีพื้นที่ป่าอนุรักษ์ไว้

ประเด็นที่ 2 ชุมชนดาระอั้งได้เลือกที่จะรับแนวคิดเรื่องป่าชุมชนแล้วนำมาปรับใช้กับแบบแผนการจัดการป่าของตนเอง พร้อมทั้งได้แทรกตัวเองเข้าไปอยู่ในสายสัมพันธ์ของเครือข่ายป่าชุมชนต้นน้ำแม่ปิงอำเภอเชียงดาว เพื่อสร้างอำนาจต่อรองในการเข้าถึงพื้นที่ป่าของรัฐ

ขณะเดียวกัน ชาวดาระอั้งก็ได้เรียนรู้กระบวนการทำงานในการต่อรอง ปรับตัว เกี่ยวกับการได้มาซึ่งพื้นที่ป่าของชุมชนต่าง ๆ ที่เกิดจากการให้ความร่วมมือภายในเครือข่ายป่าชุมชนฯ ทำให้ชาวบ้านได้ต่อรองขอพื้นที่ป่าชุมชนให้สอยจากเจ้าหน้าที่รัฐ เพื่อให้สามารถได้ใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้

ประเด็นที่ 3 ในการอ้างสิทธิ์เหนือพื้นที่ที่ครอบครองได้ในระดับชุมชน เช่น พื้นที่ทำกินที่ได้มาจากแปลงกล้าไม้สักเมื่อครั้งเป็นแรงงานรับจ้างปลูกสวนสักให้รัฐบาล ชาวบ้านเลือกที่จะใช้เรื่องเล่าผ่านความทรงจำที่เจ็บปวดจากการติดคุก เพื่อแลกเปลี่ยนกับการได้มาซึ่งที่ดิน และอ้างถึงการอนุญาตจากเจ้าหน้าที่ป่าไม้ที่ให้ทำกินในพื้นที่ดังกล่าวได้

5.1.2 ระดับปัจเจก

ในระดับปัจเจก ข้อมูลที่ได้พบว่า

ประเด็นที่ 1 ชาวบ้านใช้การเข้าถึงพื้นที่ทำกินด้วยการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชนรอบข้างผ่านความเป็นคนทุกข์ยากไร้ที่ทำกิน หรือการเป็นคนดี ซื่อสัตย์ ขยันและเป็นคนพวกเดียวกัน เพื่อเป็นฐานในการพยายามเข้าถึงทรัพยากร เช่น การเป็นชนกลุ่มน้อยหรือชาวเขาเช่นเดียวกันกับชุมชนบนพื้นที่ลุ่มน้ำแม่เตาะ-ห้วยอีโก๋ หรือการเป็นคนที่นับถือศาสนาพุทธเช่นเดียวกับคนเมืองพื้นราบ เป็นต้น

นอกจากนี้ ในประเด็นการเข้าถึงทรัพยากรในระดับปัจเจกยังพบว่า ชาวดาระอั้งได้เรียนรู้ที่จะปรับตัวตามระบบตลาดในการได้มาซึ่งทรัพยากรโดยเฉพาะที่ดิน ด้วยการซื้อ หรือเช่าที่ดิน กระนั้นก็ตาม ยังพบว่า การได้เข้าถึงที่ดินทำกินในหมู่บ้านปางแดงในของคนไร้ที่ดิน ยังมีการขอยืมใช้จากเครือญาติ เพื่อนพี่น้อง โดยไม่คิดค่าเช่าหรือให้ใช้เปล่า ดังนั้น อาจกล่าวอีกทางหนึ่งได้ว่า แม้ชาวดาระอั้งจะอยู่ภายใต้ระบบตลาด แต่ยังสามารถเลือกที่จะรับหรือปฏิเสธเงื่อนไขของระบบตลาดอยู่ด้วยเช่นกัน

ประเด็นที่ 2 ในแง่การจัดการระบบการผลิต พบว่า ชาวดาระอั้งเลือกที่จะปรับเปลี่ยนแบบแผนการผลิต จากไร่หมุนเวียนเมื่อครั้งอยู่ที่ประเทศพม่า มาเป็นการผลิตข้าวไร่เพื่อกิน หรือผลิตข้าวโพดและถั่วเพื่อขาย โดยปลูกซ้ำในพื้นที่เดิม(อันจำกัด) อย่างไรก็ตาม ชาวบ้านได้มีการรื้อฟื้นวิธีการปลูกดั้งเดิมมาใช้ เช่น การปลูกข้าวฟ่างในไร่ข้าว และการปลูกถั่วแปยีเพื่อปรับปรุงดิน

ประเด็นที่ 3 สำหรับการดำรงชีวิตภายใต้การปิดล้อมต่างๆนั้น พบว่า ชาวดาระอั้งได้แสวงหาทางเลือกอื่นในการดำรงชีวิต ด้วยการเป็นแรงงานรับจ้าง และการดำเนินกิจการบ้านพักนักท่องเที่ยว

5.2 การแสวงหาที่ยืนของชีวิตบนเส้นด้ายในนามคนชายขอบ

หลายคนเคยเปรียบเทียบไว้ว่า การมีชีวิต ดิ้นรนต่อสู้ในโลกก็เปรียบเสมือนการแสดงละคอนบนเวที ขณะที่นักแสดงบางคนสามารถยืนอยู่เต็มเท้าบนพื้นเวที แต่บางคนกลับต้องแสดงด้วยการยืนบนเส้นลวดบางๆเพื่อตามบทบาทที่ได้รับ กระนั้นก็ตาม ขณะไต่เท้าอยู่บนเส้นลวด ก็ยังรู้ได้ว่า จะมีช่วงเวลาที่ได้ไต่ไปสุดทาง และก้าวเท้าลงเดินบนพื้นเวที

ชีวิตของชาวดาระอั้ง ก็เช่นตัวละคอนที่ได้แสดงบทบาทเหนือเวทีของการไต่เส้นลวด หากแต่แย่ยิ่งกว่า เพราะเส้นบางๆที่พวกเขากำลังพยายามไต่ไม่ใช่เส้นลวด กลับเป็นเพียงเส้นด้ายบางๆ ที่พร้อมหลุดขาด หรือถูกตัดได้อย่างง่ายดาย พวกเขาจึงต้องเรียนรู้ที่จะประคับประคองชีวิตของตนให้รอดพ้นจากการหล่นร่วง ยืนให้ได้ เพื่อที่จะก้าวลงอย่างมั่นคง และแม้ชาวดาระอั้งจะได้เรียนรู้ปรับตัวในการใช้ชีวิตดังกล่าวบ้างแล้ว แต่การแสวงหาที่ยืนอย่างมั่นคงนั้น เป็นประเด็นสำคัญที่จำเป็นจะต้องพิจารณาควบคู่กันไป

จากการศึกษา พบว่า แม้ชาวดาระอั้งจะสามารถเข้าถึงทรัพยากรต่างๆเพื่อการดำรงชีพได้ดีในระดับหนึ่งแล้วก็ตาม แต่เพราะความเป็นคนไร้สัญชาติ และไร้สิทธิทำกินในผืนดิน ทำให้ชาวดาระอั้งจำเป็นต้องสร้างความมั่นคงให้กับตัวเองด้วยการอ้างสิทธิ์ผ่านวิธีการต่างๆ ดังนี้

1. การใช้เรื่องเล่า ในการอ้างความชอบธรรมในการดำรงชีวิตในประเทศไทย เช่น การใช้เรื่องเล่าเมื่อครั้งได้เข้าเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพื่อขออพยพข้ามมาจากประเทศพม่า มาอยู่ในประเทศไทย เป็นการนำเอาสถาบันสูงสุดมารับรองสิทธิของตน

2. การสร้างความสัมพันธ์ร่วมระหว่างคนไทยกับคนดาระอั้ง ผ่านความเชื่อในเรื่องการนับถือศาสนาเดียวกัน เพื่อตอกย้ำความชอบธรรมในการเป็นกลุ่มคนกลุ่มเดียวกันเพื่อยืนยันสิทธิในการอยู่บนผืนแผ่นดินไทย
3. การใช้วัฒนธรรมของตนในการเปิดพื้นที่ทางสังคม เพื่อให้เกิดการยอมรับในการอยู่ร่วมในสังคมเดียวกัน
4. การสร้างความสัมพันธ์ในระบบอุปถัมภ์กับนายทุนท้องถิ่น ดังเช่น กำนันเก่าผู้ซึ่งเป็นเจ้าของช้างเพื่อให้ในการท่องเที่ยวแบบ trekking tour หรือ ผู้ใหญ่บ้านคนเมือง(คนเก่า)เจ้าของร้านขายอุปกรณ์การเกษตรและยาฆ่าแมลง ซึ่งเป็นหนึ่งในการพยายามเข้าถึงอำนาจท้องถิ่นเพื่อสร้างความเป็นพวกพ้อง และสร้างฐานอำนาจเพื่อยืนยันที่ทางบางส่วนของตนเองให้อยู่รอดให้ได้ในพื้นที่ที่มีการแย่งชิงทรัพยากรอย่างเข้มข้น

อย่างไรก็ตาม ไม่ได้หมายความว่าชาวบ้านเลือกใช้วิธีการที่กล่าวมาเพียงอย่างใดอย่างหนึ่ง หากแต่ชาวบ้านได้เลือกปรับใช้วิธีการบางวิธีการในบางเหตุการณ์และบางครั้งเลือกใช้วิธีการต่างๆผสมผสานกันไป เพื่อสร้างทางเลือกและความมั่นคงให้ตนเอง นอกจากนั้น ยังพบอีกด้วยว่า ขณะที่ชาวดาระอั้งเป็นผู้ถูกกระทำจากการปิดล้อมต่าง ๆ แต่ชาวบ้านก็ได้แสดงการตอบโต้ แม้เพียงเรื่องเล็กๆที่เกิดขึ้นในชีวิตประจำวัน เช่น การต่อว่านักท่องเที่ยวว่า เป็น "กะหน้ำฝรั่ง" เป็นต้น

บทสรุปจากการศึกษานี้ พบว่า นอกจากชาวดาระอั้งได้มีการเรียนรู้ ปรับตัวเพื่อการอยู่รอดภายใต้เงื่อนไขต่าง ๆ เรียนรู้วิธีการแสวงหาเพื่อเข้าถึงทรัพยากรเพื่อการดำรงชีวิต พยายามอ้างสิทธิและความชอบธรรมในการครอบครองทรัพยากรแล้ว พวกเขายังได้ตอกย้ำสมมติฐานที่ว่ามนุษย์มีศักยภาพที่จะกำหนดเลือก ปรับตัว ตอบโต้ ต่อสู้ และดิ้นรนไปให้พ้นจากการปิดล้อมอยู่ตลอดเวลา